Turkish Studies - Social Sciences

eISSN: 2667-5617

www.turkishstudies.net/social

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Türkiye'de Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Usulleri: AK Parti, CHP, MHP Örnekleri

Procedures for the Nomination of Deputy Candidates by Political Parties in Turkey: Cases of Justice and Development Party, Republican People's Party and Nationalist Movement Party

Rıfat Karakoç*

Abstract: In Modern democratic political systems, political parties are considered indispensable and essential elements and Political parties assume crucial roles in the development and functioning of democratic political system. One of these roles pertains to activities performed to obtain political power or be a partner in the exercise of political power through political elections in the framework of the practice of today's representative democracy. A majority of these activities are undoubtedly carried out by deputy candidates of political parties themselves or under their auspices. Therefore, who will be deputy candidates of political parties turns to be a matter of particular importance. At this juncture, the nomination of deputy candidates for elections enters into the picture as a salient issue. The main element of the importance of this issue is the degree to which the procedures used by the political parties in determining the candidates of deputies, which are very important for the democratic political system and which are even defined as the essential condition of democracy, are in accordance with the democratic principles and practices. In General, different procedures are applied in determining the candidates of deputies of political parties in Turkey This study aims to analyze which procedures are applied to the nomination of deputy candidates of political parties in Turkey, contents of these procedures and (the relevant provisions of the law on political parties (LPP) No. 2820 of 1983, which is of great importance for the subject, and the changes made in these provisions in the historical process will be evaluated and lastly, procedures for the nomination of deputy candidates in the framework of bylaws of Justice and Development Party, Republican People's Party and Nationalist Movement Party.

Structured Abstract: Political parties are indispensable and essential elements in modern democratic political systems. They also play an important role in the development and functioning of the democratic political system. In representative democracies, which is today's form of democracy practice, this importance and role of political parties is seen more clearly. Because in terms of how sovereignty is used; In the management system of modernized and complex societies, direct democracy practices have been replaced by the principles and institutions of representative democracy. This situation brought about discussions about the concept of "representation". In this discussion, the direct relationship between government and those who are governed has been replaced by a situation where those governed by representatives are involved in government. This

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Bölümü
Asst. Prof. Dr., Samsun University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Political Science
ORCİD 0000-0003-3942-7426
rifat.karakoc@samsun.edu.tr

Cite as/ Atıf: Karakoç, R. (2020). Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarını belirleme usulleri: AK Parti, CHP, MHP örnekleri, *Turkish Studies - Social*, 15(3), 1223-1243. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41939
Received/Geliş: 26 February/Şubat 2020 *Checked by plagiarism software*
Accepted/Kabul: 25 April/Nisan 2020 **Published/Yayın:** 30 April/Nisan 2020
Copyright © INTAC LTD, Turkey CC BY-NC 4.0

situation brought forward the selection of representatives who will fulfill this representation duty. The main factor in this matter is important; To what extent the procedures to be used in determining the representatives of political parties, which are of great importance for the democratic political system and even defined as the sine qua non of democracy, are suitable for democratic principles and practices. Because, it will give a general idea about how democratic the procedures to be applied in the election of representatives, and how democratic principles and practices that the political party organizations emerging from the representatives comply with. To put it more broadly; It is defined as intra-party democracy that political parties, which are accepted as basic and indispensable elements in a democratic political system, operate in accordance with democratic principles and procedures in their internal operations. From this point of view, the most basic indicator in evaluating the extent to which parties run intra-party democracy; what a democratic process the party runs in the candidate process. In other words, it can be said that the more democratic process it operates while determining the people that a political party will come up with as a candidate in the elections, the more democracy it operates. This issue is also very important for the country's democracy. Because the contribution of a political party that operates processes other than democratic practises in its internal functioning to the country's democracy will also become controversial.

Democracy is implemented in different ways in every administrative system where it finds itself a living space. In other words, democracy is implemented in a way shaped by the political, social and economic (etc.) conditions of each country. In this context, democracy in Turkey considering these conditions are created its own unique space.

Candidate determination procedures of political parties differ from country to country with the influence of the political culture owned. This issue is regulated with the Law on Political Parties in Turkey. At this point, first of all, it should be noted that; The Political Parties Law, which draws a very comprehensive and limited area in almost all matters related to political parties, on the candidate selection procedures, although it draws a general scope, it has created a very free and libertarian area for parties, reinforced by the decisions taken by the Constitutional Court. In other words, the Political Parties Law (perhaps in an area that should really intervene and regulate), which put political parties almost uniformly on many issues and introduces very important restrictions, took a rather free approach in the candidate selection method and completely referred the issue to the internal functioning of the parties.

In Turkey, as in other democratic countries, many different methods are applied in determining the parliamentary candidates of political parties. The procedures used by the Turkish political parties are determined under three general headings in the Political Parties Law. These are center polling, candidate polling and primary election. However, even though it was abolished from the Political Parties Law with an amendment made in 1995, the Quota Candidate procedure was also evaluated within the scope of the study, as it is currently regulated in party regulations.

The main purpose in the study; the deputy candidates of political parties in Turkey which method or methods that determine and explain the contents of this procedure. In this context, the relevant provisions of the 1983 Law on Political Parties (SPK) dated 1983 and numbered 2820 and changes made in the historical process in these provisions will be evaluated. Later, how the nomination of deputies in the Justice and Development Party (AK Party), the Republican People's Party (CHP) and the Nationalist Movement Party (MHP) will be discussed within the relevant articles of the party statutes.

The result we reached of our study is that; the method of determining the most suitable deputy candidate in terms of democratic principles is undoubtedly the pre-election. However, the fact that the pre-election depends on the will of the parties negatively affects the functioning of the parliamentary democratic system. With the establishment and development of representative democracy institutions instead of the practice of direct democracy, the self-governing practice of voters has been severely damaged. Voters make choices on candidate lists that are placed in front of them and are usually determined by party leaders or party top management, and acting as proxy for them. Later, they can hardly participate in the managing function and act as spectators. Undoubtedly, this does not apply to all voters. It is clear that not all citizens will participate equally in political participation. However, it would not be wrong to say that the majority of voters had less political participation as mentioned.

In fact, it would be more beneficial to strive to create a political climate suitable for the establishment of a democratic political culture rather than the compelling effect that the legal regulations will bring to the

rooted establishment of democratic customs and principles in political life. Therefore, the establishment of democratic principles and practices throughout the country and the development of the political culture in this way will contribute greatly to both the elimination of the deficiencies in this matter and to the wider country democracy.

Keywords: Candidate Nomination, Deputy, Justice and Development Party, Republican People's Party, Nationalist Movement Party

Öz: Modern demokratik siyasal sistemlerde siyasi partiler, vazgeçilmez ve temel unsurlar olarak kabul edilir ve demokratik siyasal sistemin gelişiminde ve işleyişinde de önemli roller üstlenirler. Bu rollerden biri; günümüz temsili demokrasi uygulaması çerçevesinde siyasi partilerin seçimler yoluyla siyasal iktidarı elde etmek veya ortak olmak amacıyla sürdürdükleri faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin önemli bir bölümü şüphesiz partilerin milletvekili adaylarınca ya da onlar üzerinden yürütülmektedir. Bu nedenle siyasi partilerin milletvekili adaylarının kimler olacağı hususu oldukça önem kazanmaktadır. Bu noktada partilerin seçimlerde gösterecekleri milletvekili adaylarının belirlenmesi konusu dikkat çekici bir yer edinmektedir. Bu hususun önem arz etmesindeki temel unsur; demokratik siyasal sistem için oldukça büyük önem taşıyan ve hatta demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak tanımlanan siyasi partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesinde kullandıkları usullerin demokratik ilke ve teamüllere ne derece uygun olduğudur. Genel itibariyle Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesinde farklı usuller uygulanmaktadır. İşte bu çalışmada; Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarının hangi usul veya usullerle belirlendiği, bu usullerin içerikleri ve bu çerçevede konu açısından büyük önem taşıyan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun (SPK) ilgili hükümleri ve bu hükümlerde tarihsel süreçte gerçekleştirilen değişikliklerin değerlendirilmesi ve sonrasında olarak Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) tüzükleri çerçevesinde milletvekili adaylarını belirleme usullerinin nasıl gerçekleştiğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aday Belirleme, Milletvekili, AK Parti, CHP, MHP.

Giriş

Günümüz dünyasında sosyal yaşamın ve düşünce biçimlerimizin köklü bir dönüşüm geçirmekte olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Aydınlanma sonrasında gelişen modernite projesinin dünyası değişmekte; ulus devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, bilime, ahlâka ve sanata, modernist yaklaşımdan postmodernist bir yaklaşıma geçilmektedir. Yaşanan bu dönüşüm karşısında modernitenin kurumları yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, yetersizliği gün geçtikçe ortaya çıkan kurumlardan biri de, klasik liberal temsili demokrasiler olmaktadır. Oluşmakta olan yeni toplum yapısının ne nitelik kazanacağını büyük ölçüde demokrasinin alacağı yeni hal belirleyecektir. Bu nedenle yaşanmakta olan dönüşüm konusunda geliştirilen düşüncelerde, demokrasi üzerindeki tartışmalar merkezi bir konuma sahip olmaktadır (Tekeli, 1999: 7). Bununla birlikte her ne kadar tartışmalar hali hazırda devam ediyor olsa da, liberal demokrasinin; üstünlüğü reddedilemez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Bu çerçevede açık şekilde söyleyebiliriz ki; günümüz siyasal sistemlerin en temel niteliklerinden biri şüphesiz ki sistemin demokratikliğidir. Demokrasi kavramı kimilerince yeryüzündeki tüm sorunların çözümünde kullanılacak bir anahtar olarak görülürken kimilerince de oldukça olumsuz bir biçimde eleştirilmektedir. Bununla beraber her bir bakış açısı çerçevesinde kavrama yönelik oldukça fazla sayıda tanım yapıldığı da bilinmektedir. Ancak 'tanım' noktasında Sartori'nin (2014: 314) Mill'den yaptığı; "Tanımın en basit ve en doğru anlaşılışı sözcüğün anlaşılım, yani ya ortak kabule göre taşıdığı anlamı ya da yazar veya konuşmacının … ona vermeye çalıştığı anlamı duyuran bir önerme" alıntısı oldukça açıklayıcı olacaktır. Nihayetinde kavram; kendisine nereden ve kim tarafından bakılıyor ve ele alınıyorsa ona göre şekillendirilip, tanımlanmaktadır.

Değinildiği üzere kavrama ilişkin bugün oldukça çok sayıda tanım yapılmakta ve kavrama yönelik farklı yaklaşımlar, farklı demokrasi modellerini de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte egemenliğin kullanılması bakımından demokrasi tipleri uygulamada üç temel biçimde gerçekleşmektedir. Bunlar; kanunların bizzat halk tarafından yapıldığı, kamu gücüne ilişkin kararların bizzat halk tarafından alındığı ve yöneten-yönetilen farklılığı bulunmayan; doğrudan demokrasi, halkın temsilcilerinin yanı sıra bazı konularda halkoyuna da başvurulmasını öngören, halka kanun teklif etme yetkisi de verilen yarı doğrudan demokrasi (Aydın, 2007: 83) ve halkın doğrudan doğruya değil, seçilmiş ve hesap verebilir temsilciler aracılığıyla yönetildiği temsili demokrasidir (Roskin vd., 2013: 120).

Esasen halkın halk tarafından yönetilmesini öngören doğrudan demokrasi sistemi, demokrasinin ideal anlamına en yakın olan sistemdir (Gözler, 2006: 106). Ancak günümüzde, ülke nüfuslarının oldukça fazla olması, karşılaşılan sorunların karmaşıklaştığı ve ülke yönetimin birçok uzmanlık dalının katkısına bağlı olduğu düşünülürse, doğrudan demokrasi uygulamasının küçük yerel yönetimler dışında imkânsız hale geldiği anlaşılacaktır (Kışlalı, 1995: 197). Başka bir deyişle; modern demokratik siyasal sistemlerde vatandaşların karşısına çıkan sorunlar gittikçe daha teknik ve karmaşık bir niteliğe bürünmektedir. Hâlihazırda artık seçmenler de bilgi ve kavrayışlarını aşan bu sorunlar üzerinde doğrudan karar mekanizmasına dâhil edilmemekte, sadece karar alacakları, seçmekle yetinmektedirler. Yani seçmen kitlesinin, parti adaylarının ve politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olduklarından bahsedilememektedir. Bu durumda, seçmenlerin rolü, partilerce belirlenmiş ve kendilerine sunulmuş olan aday listeleri arasında bir tercih yapmaktan ibaret kalmaktadır (Kapani, 2003: 138-139).

Bu nedenle günümüz demokrasileri artık ‘temsili’ bir özellik taşımaktadırlar. Bu çerçevede demokratikleşme sürecinde toplumla iktidar arasındaki ilişkiyi sağlayan temsili kurumların oluşturulması ve yaşatılması, demokratik siyasal sistemin sağlıklı işleyişi bakımından son derece önem kazanmaktadır. Modern liberal demokrasilerin kurulmasında ise siyasi partiler, sistemin temel taşları gibidir ve onlar olmadan siyasal aktörlerin işlevlerini, yerine getirmeleri mümkün görünmemektedir (Akgün, 2002: 36). Başka bir ifadeyle; liberal demokrasiler bakımından, siyasi partilerin gerek demokrasinin yapılanmasında ve gerekse iktidarın kullanılmasında başka hiçbir kurum tarafından doldurulamayacak bir yer işgal ettikleri açıktır. Bu bakımdan siyasi partiler modern siyasal yaşamda kurumsal ve formel siyasetin en açık ve güçlü yapılanmalarından biridir (Gülsoy, 2000: 66). Daha açık bir ifadeyle, modern demokrasi; partiler demokrasisidir (Özbudun, 2003: 87).

Çağdaş demokrasilerde siyasi partiler, vatandaşları ve liderleri birbirlerine bağlayan örgütler olarak düşünülmüş ve yaratılmışlardır. Siyasi partiler, bireysel olarak zayıf ve kolektif olarak güçlü vatandaşların seçimle ilgili kaynaklarını bir araya getirmekte ve etki sahibi olmalarını sağlamaktadır. Bir toplumdaki parti sisteminin siyasal başarımın anahtarı olarak görülmesi, siyaset bilimi literatüründe genel kabul görmüş bir kanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte güçlü parti sistemlerinin, hem iyi demokratik başarım için kaçınılmaz ön koşullar olduğu hem de bunu yansıttığı da bilinmektedir. Aksine zayıf parti sistemleri ise sağlıksız demokratik başarımın kötü habercileridir (Powell, 1990: 101). Bu noktada Türk siyasi partileri için şunu söyleyebiliriz ki; Cumhuriyetin ilk döneminde milli egemenlik ilkesinin siyasal sistemin temeline yerleştirilmesi gibi oldukça radikal bir değişim yaşanmış olmakla birlikte sağlıklı bir çok partili siyasal hayatın uygulanması mümkün olmamıştır. Sonrasında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte de Türk demokrasisinin önündeki engellerin tam manasıyla aşıldığı söylenemez. Çok partili siyasal hayata geçilmesinden sonra da demokrasinin tam manasıyla kurumsallaşamaması, Türk siyasal yaşamının temel sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Akıncı ve Usta, 2016: 285-286). Yaşanan bu olumsuz durum doğal olarak siyasal yaşamın kilit unsurlarından olan siyasi partilere de yansımıştır. Şöyle ki; Türk siyasal hayatı incelendiğinde kurumsallaşmanın, siyasi partilerce gözden kaçırıldığı görülmektedir. Türk siyasal partileri her ne kadar oldukça olumsuz şartlarla karşılaşmış olsalar da siyasal yaşamda var olmaya

devam etmişlerdir. Ancak bu süreçte örgütsel yapılarını kurumsallaştırma noktasında tam manasıyla başarılı olduklarını söylemek zordur (Tanta ve Akıncı, 2018: 123).

Sağlıklı demokratik bir siyasal sistemin temel unsurlardan biri olan ve temsil vazifesini yerine getirilmesini sağlayacak siyasi partilerin, siyaset bilimi literatüründe belli başlı işlevleri sayılmaktadır. Bu işlevlerden biri; halkın kendisini yönetecek ve temsil edecek olan temsilcilerinin belirlenmesini sağlayacak olan; siyasal devşirme işlevidir. Devletin yönetim makamlarının, siyasal elit mevkilerinin doldurulmasına olanak verecek olan siyasal devşirme; siyasal sistemdeki çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin seçimi olarak tanımlanmakta (Özbudun, 1983: 98; Gülsoy, 2006: 126) ve temsil edilen ve temsil eden ikiliğinde temsil edilenlerin temsilcilerini siyasi partilerin bu işlevi vasıtasıyla belirledikleri görülmektedir. Bu noktada ise temsil vazifesini yerine getirecek olan milletvekillerinin kimler olacağı önem kazanmaktadır. Zira partilerin faaliyetlerinin önemli bir bölümü ya milletvekillerince ya da onlar üzerinden yürütülmektedir. Seçim dönemleri başta olmak üzere; partilerin vitrinlerini milletvekili adayları doldurmakta ve seçimlerdeki başarı ya da başarısızlıkta önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu nedenle de milletvekili adaylarının belirlenmesi hususu oldukça büyük önem kazanmaktadır.

Çalışmada temel amaç; Türkiye'de siyasi partilerin milletvekili adaylarının hangi usul ya da usullerle belirlendiği ve bu usullerin içeriklerinin açıklanmasıdır. Bu çerçevede konu açısından büyük önem taşıyan 1983 tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun (SPK) ilgili hükümleri ve bu hükümlerde tarihsel süreçte gerçekleştirilen değişiklikler değerlendirilecek, sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)[1], Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nde (MHP) milletvekili adaylarının belirlenmesinin nasıl gerçekleştiği, parti tüzüklerinin ilgili maddeleri çerçevesinde ele alınacaktır.

1. Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Usullerine Genel Bir Bakış

Modern devlet düzeninde, devletin hem örgütlenme ve işleyiş tarzını belirleyen ve hem de kapsamı ve biçimleri benimsenen anayasal hukuk düzeninin niteliğine bağlı olarak değişebilmekle birlikte, yerine getirmesi gerektiği kabul edilmiş olan işlevlerini, meşru bir temel üzerinde gerçekleştirmesini sağlayan temel yönetim biçimi demokrasidir (Köker, 2006: 199). Demokratik siyasal düzende bireyler eliyle oluşturulan farklı topluluklar içerisinde en önemlisi ve en etkilisi ise şüphesiz ki siyasi partilerdir. İşte, modern anlamda siyasi partiler, demokratik mekanizmanın işlemesini sağlayan büyük çarklara benzerler (Kapani, 1981: 272-273). Bu denli öneme sahip siyasi partiler seçimlerde adaylar göstermek yoluyla, belli görüşlerin savunucuları olanların, iktidarı kullanacak kadroların seçmenlerce tanınmalarını sağlarlar, buna bağlı olarak seçmen oylarının partili adaylara verilmesi için onlar üzerinde etkili olmaya çalışır ve seçimlere katılmalarını teşvik ederler (Teziç, 1976: 20-21, Teziç, 1996: 324). Bu bakımdan siyasi partilere, siyasal kadroların devşirildiği ya da yetiştirildiği ocaklar olarak da bakılabilir (Kapani, 2003: 167). Başka bir deyişle siyasi parti örgütleri, birer siyaset adamı yetiştirme, eğitme veya oluşturma merkezleridir (Kalaycıoğlu, 1984: 351).

Sayılan bu hususlarla birlikte siyasi partilerin, seçmenlerin önüne çıkaracağı temsilci adaylarının belirlenmesi konusu önem kazanmaktadır. Aday belirleme sistemleri ise temelde iki ana grupta toplanmaktadır: İlki; bu işleme tıpkı seçimler gibi kamusal bir nitelik atfeden ve adayları geniş seçmen veya taraftar kitlesine seçtiren Amerikan Ön Seçim sistemi, diğeri ise aday belirlemeyi esasen partilerin bir iç işi sayan ve Amerika dışındaki bütün demokratik ülkelerde uygulanan sistemdir (Özbudun, 1983: 99). Bununla beraber, siyasi partilerin aday belirleme usulleri ülkeden ülkeye sahip olunan siyasal kültürün de etkisiyle farklılıklar arz etmekle birlikte Türkiye'de de kendine özgü bir hal almış ve SPK eliyle de düzenlenmiştir.

[1] Literatürde kısaltma biçimi olarak AKP de kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada parti tüzüğünün benimsediği kısaltma biçimi olan AK Parti kullanılacaktır.

Bu noktada ilkin şunu belirtmek gerekir ki; siyasi partilere ilişkin hemen her konuda oldukça kapsamlı ve sınırlı bir alan çizen SPK, *"aday belirleme usulleri"* konusunda; genel bir kapsam çizmekle birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin de aldığı kararlarla da pekişmiş bir biçimde, partiler açısından oldukça serbest ve özgürlükçü bir alan yaratmıştır.

Bahsi geçen SPK'nın 37. maddesindeki ilgili hükmün ilk halinde partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesinde o seçim çevresindeki bütün kayıtlı üyelerinin katılacağı bir ön seçim usulü zorunlu kılınmıştır. Kanuna 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı bir kanunla geçici bir madde eklenerek yapılacak ilk milletvekili seçimleri için ön seçim usulünün uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Sürecin devamında 28.03.1986 tarih ve 3270 sayılı kanun[2] eliyle sözü geçen maddede değişiklik yapılarak[3], bu konuda partilere daha geniş bir hareket serbestliği verilmiş ve şu şekliyle son halini almıştır (Aydın, 2007: 88):

"Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler."

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki; yapılan değişiklikle, ön seçim, partilerin kendi tercihine bırakılmış olmakta (Kabasakal, 2016: 243) ve siyasi partilere ilişkin hemen her konuda oldukça kapsamlı ve sınırlandırıcı bir çerçeve çizen SPK, siyasi partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesinde oldukça demokratik ve serbest bir özellik göstermekte ve aday belirlemeyi partilerin kendi iç işleyişi ile ilgili bir husus olarak değerlendirmektedir.

Siyasi partilerin ortaya çıkışı ile değişen temsil anlayışı, seçimlerin niteliği üzerinde de sonuç doğurmuştur. Modern demokrasilerde seçimler, halkın hangi parti ya da partilerce yönetilmek istediğini ortaya çıkardığı gibi, iktidara taşıdığı partileri sorgulamasını da mümkün kılmaktadır. Bir demokrasideki seçim sistemi, ulusal iradenin ortaya çıkarılmasına imkân verirken, bunun alt yapısını oluşturan, halk tarafından seçileceklerin, yani; adayların saptanması süreç ve usulleri önem kazanmaktadır. Günümüzde adayların önceden tespit edilerek halkın bilgisine sunulması, demokratik bir seçimin ön şartını oluşturmaktadır (Gülsoy, 2000: 224).

Aday saptamanın önem derecesi, parti ve seçim sistemlerine bağlı olarak değişmektedir. Tek partili sistemlerde, seçimler, resmi adayların onaylanmasından ibaret bir formalite olduğu için, adayların saptanmasındaki önem, en üst düzeye çıkar. Karma liste ya da tercihli oy uygulamasının pratikte işlemediği durumlarda, büyük partilerin listelerinde ön sıralarda yer alanlar, seçilmeyi kesinleştirmiş sayılırlar. Gerçekten de "Aday gösterme yetkisi kimdeyse, partinin sahibi de odur." önermesinin haklılık payı büyüktür. Bu yetki, bazı partilerde tüm seçmenlere, bazılarında tüm üyelere, bazılarında yerel örgütlerin yöneticilerine, bazılarında ise merkez yöneticilerine tanınmıştır. Bununla birlikte karma uygulamalara da rastlanabilmektedir (Kışlalı, 1999: 263-264). Burada artık Türk siyasi partiler mevzuatınca düzenlenmiş olan aday belirleme usullerini incelemek açıklayıcı olacaktır.

[2] Bu kanun ile birlikte konumuz açısından dikkat çekici bir husus da; 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda da bir değişikliğe gidilerek "seçime katılan partilerin, katıldıkları her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının iki katı aday göstermelerini şart koşan hükmünün; partilerin her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday göstermeleri şeklinde değiştirilmiş olmasıdır. Maddenin ilk halinin partili adaylar arasında seçmenlerin de bir tercih yapabilmeleri imkânının sağlanmış olmasının istenmiş olması açıktır (Özbudun, 1993: 241).

[3] Söz konusu değişiklikle birlikte, önseçim zorunlu olmaktan çıkarılmıştır. Kanunun ilgili maddesi için Anayasa Mahkemesi'ne yapılan iptal talebine karşın mahkeme "… Değişik ülkelerde aynı yöntemlerle yapılan aday saptamasının, ülkemizde parti tüzüklerine bırakılması konuyu iç sorun olmaktan çıkarmamış, tersine partileri bu konuda daha serbest kılmıştır. Bunun, üyelerin katılımını, yönetimin belli zamanlarda değişimini, demokratik ilkelerin işleyişini engelleyici bir yönü yoktur. Partinin "tercihine" bırakılarak zorunlu olmaktan çıkarmanın Anayasa ile uyuşmayan bir yönü yoktur. Zorunlu olmaktan çıkarılması, tümüyle dışlanması değildir…" (kararlaryeni.anayasa.gov.tr, 2019) görüşüyle düzenlemeyi anayasaya uygun bulmuştur.

2. Siyasi Partiler Kanunu'na Göre Siyasi Partilerin Milletvekili Aday Belirleme Usulleri

Günümüzün en yaygın toplumsal-siyasal örgütlenme biçimi olan ulus devletin özünü oluşturan ilkelerden biri; iktidarın, gücünü yönetilenlerden almasıdır. İktidarın yönetilenlerin rızasına dayandırılması düşüncesi uzun bir siyasal değişim süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden sonra, yönetimden etkilenenler, giderek toplum adına uyulması zorunlu kararlar alma işlemine katılma isteği göstermişler, birçok toplumda uzun çatışmalar ortaya çıkmış ve sonuçta tüm yönetilenlerin siyasal sürece katılma hakkına sahip oldukları anlayışı, gelişmiş ve yerleşmiştir. (Turan, 1977: 67). Bu çerçevede günümüzün en ideal yönetim biçimi olarak kabul edilen demokrasi, tarihsel süreçte farklı biçimlerde görülmüş ve farklı demokrasi modelleri de uygulanmıştır. Bu modellerden biri ve belki de en fazla teveccüh göreni olan liberal temsili demokrasi modelidir. Vatandaşların yönetsel ve siyasal temsilciler aracılığıyla dâhil olduğu bu demokrasi modeli, her ne kadar uygulanabilirliği oldukça yüksek olsa da, günümüz toplumları için yetersiz kalmakta ve yeni demokrasi modellerinin gerekliliği üzerinde tartışmalar yoğun biçimde devam etmektedir. Liberal temsili demokrasinin hem "meşruiyet" hem de "katılma" krizlerinden çıkış için farklı öneriler ileri sürülmektedir (Usta ve Akıncı, 2012: 94).

Buna karşın Türkiye örneği ele alınırsa; gerek uygulamada gerekse teorik düzeyde vatandaşların katılımını sınırlandırıcı birçok etkenin var olduğu aşikârdır. Bu çerçevede, SPK, herhalde Türkiye'de en çok tartışılan kanunların başında gelmektedir. Kanun, hem siyasal katılma konusunda oldukça sınırlı bir alan belirlemekte hem de siyasi partileri neredeyse hemen her konuda ciddi yasaklama ve sınırlandırma özelliği taşımaktadır. Hemen her dönem kanuna yönelik eleştiriler ve değişiklik talepleri kamuoyunun gündemini oldukça yoğun bir biçimde işgal etmektedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki kanunun incelenmesinde ilk olarak karşılaşılan temel hususların başında, içeriğinde yapılan oldukça fazla sayıdaki değişiklikler gelmektedir. Her ne kadar değinildiği gibi fazla sayıda değişiklik yapılsa da genel manasıyla içeriğinde taşıdığı yasaklayıcı ve sınırlandırıcı eğilim, istenilen demokratik seviyeye ulaşılmasını engellemektedir. Bu nedenle kanımızca artık aynı metin üzerinde değişiklik ve düzenlemeler yapılmasından ziyade, yeni ve üzerinde geniş ölçekli bir toplumsal *consensus* sağlanmış ve çağımız demokrasi anlayışına uygun ve yine bu anlayışın gerekliliklerini karşılayabilme özelliği taşıyan bir kanun metninin hazırlanması ve yürürlüğe girmesi daha uygun olacaktır. Bu çerçevede, son dönemde siyasal iktidar tarafından da zaman zaman yeni kanun hazırlıkları yapılmış olsa da bu konuda hâlihazırda kayda değer bir gelişmenin yaşandığını söylemek oldukça güçtür.

Adaylık hususunda ilk olarak belirtmek gerekir ki; temelde iki farklı yöntemle adaylık gerçekleşmektedir. İlki; seçilme yeterliliğine sahip olanların adaylık önerilerinin bizzat kendilerince yapıldığı bağımsız adaylık, diğeri ise siyasi partiler tarafından parti adayı olarak gerçekleşen adaylık türüdür. Bağımsız aday, herhangi bir partinin etiketi altında seçilmek istemeyen kişilerin durumunu ifade etmektedir ve bu kişiler kendi görüş ve kişisel niteliklerine dayanarak seçimlere katılmakta, seçim faaliyetlerini maddi ve manevi olarak kendi güçleriyle sürdürmektedirler. Parti adaylığı ise; bir parti etiketi altında seçimlere katılan ve seçim faaliyetlerini o partinin desteğiyle sürdüren kişilerin durumunu ifade etmektedir. Şüphesiz, günümüz partiler demokrasisi anlayışında siyasi partilerin siyasal yaşam içerisindeki egemen rolü karşısında, bir kimsesin bağımsız aday olarak seçilebilmesi oldukça güçtür[4] (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001: 220; Sarıbay, 2001: 100-101).

Aynı yönde başka bir ifadeyle Bosuter de (1969: 97); "Çağdaş demokrasilerde, partilerin, halkın siyasi iradesini oluşturan temel örgütler haline gelmeleri üzerine, seçme ve seçilme hakları,

[4] Benzer bir görüş; Özbudun (1983: 99) tarafından da "partilere dayanan modern demokrasilerde bağımsız adaylık, başarı şansını gitgide yitirmektedir." şeklinde dile getirilmiştir. Yine aynı yönde Payaslıoğlu da (1952); "… kanun muayyen nitelikleri haiz olan her vatandaşa adaylığını koyabilmek hakkını tanımıştır. Fakat tatbikatta bağımsız bir adayın kazanma şansı aşağı yukarı sıfırdır." görüşünü paylaşmıştır.

partilerle şartlandırılmış olarak kullanılabilir hale girmiş; kitlelerin partilere oy verme eğilimi sonucu, seçme hakkı "partilerden birinin siyasi tercihi" halini alırken, seçilebilmek için parti listelerinde yer almak gerekmeye başlamıştır" görüşünü paylaşmıştır. Ancak her ne kadar bu durumun temsili esaslara aykırı düştüğünden, siyasi hak ve özgürlükler alanında hareket serbestliğini açık bir biçimde kısıtlamış olması hasebiyle eleştirilebilirse de, kitlelerin ancak partiler vasıtasıyla siyasi kararlara katılabilmiş olduklarının da göz ardı edilmemesi gerekir. Demokrasinin son yüzyılda geçirdiği içerik değişikliğinden halkçı ve eşitlikçi niteliklerinden, şikâyet edilmediği sürece, partilerin temsilinden, seçme ve seçilme haklarının partilerle sınırlandırılmış olmasından da şikâyetçi olunmaması gerektiğini belirtmiştir.

Yine belirtilmesi gereken önemli bir diğer husus da; 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun seçmenlerce aday önerme olanağını tanımamış olmakla birlikte, siyasi partilere kayıtlı olmayan kişilerin de herhangi bir siyasi parti tarafından aday gösterilmelerine imkân vermiş olduğudur. Parti adayı olabilmekte temel kabul; partiye üye olmakla birlikte, uygulamada görülmektedir ki; seçilme konusunda şahsiyetlere önem verildiği ve parti de kapalı bir sınıf özelliği taşımadığı ölçüde seçilme olasılığı yüksek olan adaylar, partiye üye olmasalar da parti listelerinde yer alabilmektedirler (Payaslıoğlu, 1952: 73).

Belirtilen bu temel hususlardan sonra şunu da belirtmek gerekir ki SPK neredeyse hemen her konuda siyasi partilere bir sınırlandırma getirirken; partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda sadece belli başlı usulleri saymış ancak bu usullerden hangisi ya da hangilerini uygulayacaklarını ise siyasi partilerin kendi karar mercilerine bırakmıştır. SPK'nın Parti Adaylarının Tespiti başlıklı 37. maddesindeki; "Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler." hükmüyle, aday tespitini partilerin tüzüklerince belirleyecekleri düzenlenmiştir.

Varlık sebebi siyasal iktidarı kazanmak ya da siyasal iktidara ortak olmak olan siyasi partilerde milletvekili adaylarının belirlenmesi oldukça önem arz eden ve hatta partiler için hayati önem taşıyan konulardan biridir. Zira partiler, seçmenlerden önemli ölçüde belirledikleri adaylarının nitelikleri çerçevesinde oy alacaklardır. Bu noktada özellikle demokrasilerin temel ve vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen siyasi partilerin milletvekili adaylarının belirlenmesinde kullandıkları usullerin ne denli demokratik oldukları, başka bir deyişle; aday belirleme hususunda, parti içi demokrasinin ne denli uygulandığı konusu önem kazanmaktadır. Çünkü siyasi partilerin aday belirleme süreç ve usulleri, demokratik sistemin temsil kurumu ile doğrudan ilgilidir. Zira demokratik siyasal sistemlerde yöneticilerin belirlenmesi sürecinin her aşamasında, halkın iradesinin belirleyici olması gerekmektedir. Bu nedenle adaylar, seçmenlerin önüne sunulurken demokratik esaslar benimsenmelidir (Altıparmak, 2008: 364). Bu hususta Bilir de (2007: 30); demokratik ülkelerde genel seçimlere katılım oranının yükseltilmesi ve adayların seçilmesi konusunda yoğun bir çaba harcandığını ve bu süreçte seçmenlerin önemsenerek sürece katılmalarının teşvik edildiğini, ancak aynı durumun aday belirleme sürecinde yaşanmamakta olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte; her ne kadar genel seçimler, parlamento oluşumunu ve hükümet oluşumunu belirleyen son aşama ise de bu oluşumların ilk aşamasının da aday belirleme süreci olduğunu, dolayısıyla aday belirleme sürecinin, sonuca giden yolun önemli bir aşamasını oluşturması bakımından aynı ölçüde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Demokratik sistemlerde siyasi partiler tarafından verilmesi gereken en önemli kararlardan biri; parti etiketi altında seçimlerde yarışacak adayların belirlenmesidir. Parti etiketini kimlerin taşıyacağı ya da kimlerin parti bayrağı altında yarışa gireceği kararı; partinin savunduğu görüşler ve bağlı olduğu sosyal gruplara ilişkin önemli ipuçlarını sunmakla beraber partinin seçimdeki başarısı üzerinde oldukça önemli bir etkide bulunacaktır (Bilir, 2007: 27). Bu denli öneme sahip olan siyasi

parti adayları, milletvekilliği için parti adına seçime girecekleri, partinin yetkili makamları tarafından ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde yetkili makamlara bildirilen kişilerin kamuoyuna açıklanması ile belli olmaktadır. Partilerin adayların tespitinde en önemli aşama; partiye aday olmak üzere başvuranlar arasından partice aday gösterileceklerin ayrılmasıdır. Partiler bu ayrımı gerçekleştirerek kimlerin partinin adayı olacağını ve hatta aday olacakların parti listelerindeki sıralamalarını belirlerken çeşitli usuller kullanmaktadırlar (Araslı, 1972: 65). Türk siyasi partilerince kullanılan usuller, SPK'da üç genel başlıkta belirlenmiştir. Bunlar; merkez yoklaması, aday yoklaması ve ön seçimdir. Bununla birlikte her ne kadar 1995 yılında yapılan bir değişiklikle SPK'dan kaldırılmış olsa da, hâlihazırda parti tüzüklerinde düzenlenmesi sebebiyle Kontenjan Adaylığı usulü de incelenmiştir.

2.1. Merkez Yoklaması

Amerika dışındaki bütün demokratik ülkelerde milletvekili adayı belirleme; esas itibariyle partilerin bir iç işi olarak kabul edilmiş ve bazı sınırlı hukuki düzenlemeler dışında partilere bu konuda diledikleri sistemi kullanma serbestliği tanınmıştır. Dolayısıyla adayların parti organlarınca seçimi, çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Bir uçta adayların parti lideri ya da liderlerince belirlendiği usullerden, öteki uçta bütün kayıtlı parti üyelerinin aday seçimine katıldığı daha demokratik usullere kadar çok sayıda çeşit bulunabilmektedir (Özbudun, 1983: 104). Türkiye örneğinde ise uygulamanın özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yaygın olarak adayların, parti merkez organlarınca ve liderlerce belirlenmesi şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Kabasakal, 2016: 243).

Bu çerçevede kullanılan usullerden biri SPK'nın 40. maddesinde oldukça geniş kapsamlı olarak ele alınan Merkez Yoklaması'dır. Merkez Yoklaması usulü; milletvekili adaylarının belirlenmesinde en çok başvurulan, ancak demokratik bir usul olarak nitelendirmenin oldukça zor olduğu bir usuldür. Bu usul, milletvekili adaylarının tamamen parti liderleri ya da parti genel merkezlerince belirlenmesi şeklinde tarif edilebilir.

Bu usul, parti lideri ve üst düzey yöneticilerinin seçilmesi garantili ya da kuvvetle muhtemel yerlerden yer beğenmelerine sebebiyet vermektedir. Diğer bir deyişle; aday belirleme süreci, kendini belirleme sürecine dönüşmektedir. Partinin üst düzey yöneticileri, kendilerini ve kendilerine yakın olan adayları 'atamaktadırlar' (Karaköse ve İba, 2016: 79).

Değinildiği üzere; ilgili kanun hükmünce partiler için adayların belirlenmesinde kullanılacak usullerle ilgili herhangi bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Ancak diğerlerine göre daha demokratik olarak nitelendirilen ön seçim usulüne yönelten herhangi bir zorlayıcılık da yoktur. Bu çerçevede; partiler isterlerse adayların tümünü parti üst yöneticilerinin yaptığı merkez yoklaması ile de belirleyebilirler. Ancak bu durum şüphesiz ki parti içi demokrasi açısından uygun görülmemektedir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001: 221). Zira milletvekili adaylarının tamamen partilerin merkez organları tarafından belirlenmesi durumunda, üyeler, parti içi iradenin oluşumundan dışlanmış olur. Üyelerin aktif seçim hakları, milletvekili adaylarının tespit edilmesi süreci bakımından artık hiçbir anlam ifade etmez. Çünkü milletvekili adaylarının kim olacağını belirleyen makam, üyeler değil, sınırlı sayıda kişiden oluşan parti merkez organlarıdır. Her ne kadar, partilerin merkez organları da, seçimle iş başına gelmiş olsa da, üyelerin doğrudan bu organları seçmemeleri ve genellikle parti içinde farklı klikler eliyle bu makamların göreve gelmesi, bu organların iradeleri ile üyelerin iradeleri arasında derin bir ayrışmanın oluşmasına neden olur. Başka bir ifadeyle; üst üste eklenen klikler nedeniyle, üyelerin asıl iradeleri ile partilerin merkez organlarının iradeleri arasındaki ayrışma en üst seviyeye ulaşır (Küçük, 2015: 233).

İster kadro ister kitle partisi olsun, bu usulde milletvekili adaylarının tespiti neredeyse tamamen parti liderinin tasarrufundadır. Her ne kadar partilerin Merkez Karar Yönetim Kurulları (MKYK), Genel İdare Kurulları (GİK), ya da Parti Meclisleri (PM) belirli toplantılarda adayların tespiti için çalışmalar gerçekleştirseler de genellikle tek seçici olan parti liderinin işaret ettiği kişilerin

aday listelerinde yer alacağı bir şekilde mutabakat gerçekleşir (Aydın, 2007: 91). Bu durum şüphesiz ki demokratik ilkeler açısından istenilen bir durum değildir.

Merkez yoklamasına günümüzde artık yalnızca parti tabanları değil, bütün seçmenler olumsuz bakmakta, hatta demokrasinin bu uygulamalarla önemli yaralar aldığı kabul edilmektedir. Usul, antidemokratik öğeler barındırdığı nispette, parti disiplinini de önemli ölçüde öne çıkardığından –korku ve baskı sonucu- parti içi demokrasinin uygulama ortamını da ortadan kaldıran bir araç olarak kaşımıza çıkmaktadır (Tuncay, 2000: 218).

2.2. Aday Yoklaması

Teşkilat yoklaması olarak da adlandırılan bu usulde milletvekili adaylarının belirlenmesi, bir seçim çevresindeki tüm parti üyeleri tarafından değil, parti tüzüklerinde belirtilen görevlere seçilmiş kişilerin katılımı ile yapılmaktadır. Siyasi partiler, tüzüklerinde bu aday belirleme usulüne yer vermekle beraber her parti aday yoklamasına katılacakları ayrı ayrı düzenlemiştir. Aday yoklaması ile aday tespiti sınırlı ve dar bir kitle ile gerçekleştirildiğinden, tam olarak partililerin eğilim ve talepleri yansıtılamaz. Bununla beraber bu usul merkez yoklaması usulüne nazaran daha demokratiktir (Aydın, 2007: 91-92). Ayrıca bu usul, merkez yoklamasına duyulan tepkiyi azaltmak, adayları yerel düzeyde sahiplendirmek gibi sebeplerle de parti üst yönetimlerine cazip gelmektedir (Karaköse ve İba, 2016: 79).

Aday yoklaması usulü, ön seçim usulü kadar demokratik bir usul olmasa da lider tarafından ya da merkez yoklaması adı verilen partilerin merkez karar organlarınca yapılan aday belirleme usulünden daha katılımcı ve demokratik olarak nitelendirilebilir. Aday yoklaması usulü, yakın dönemde Türk siyasi partilerince de sıkça kullanılan bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise; siyasi partilerin hemen hemen hepsinin kitle partisi özelliğini taşımaları nedeniyle; partilerin seçim çevreleri bazında başarı kazanabilmesinin yerel parti örgütlerinin aday belirleme sürecine katılımıyla doğrudan ilişkili hale gelmesidir. Buradan hareketle; yerel parti örgütlerinin kendi katılımlarıyla belirlenen adayların seçilebilmesi için daha yoğun bir çalışma gerçekleştirecekleri ve seçimlerin kazanılması yolunda daha büyük gayret sarf edecekleri söylenebilir (Ersöz, 2018: 27).

Türkiye'de merkez yoklamasının yoğun olarak uygulandığı 1983 yılından sonraki dönemde, aday yoklaması ile aday belirlemenin nispeten tercih edilen bir usul olduğu görülmektedir. Tek bir kişinin ve belli sayıdaki kişiden oluşmuş sınırlı bir üst kurulun yerine; daha geniş bir aday/teşkilat yoklamasının yapılması; parti örgülerinin ve ağırlıklı olarak partililerin görüşleri alındığından adaya ve partiye sahip çıkmak ve seçimlerde olumlu propagandada bulunarak birinci parti olmak hedeflenir. Aday yoklaması yapan partiler, parti dışından o seçim bölgesinde sevilen, sayılan veya bilgi düzeyleri yüksek adayların aranarak partilerinden milletvekili olması için teklifte bulunurlar. Bu tekliflerde ve girişimlerde teşkilatlar partinin kazanması için aday seçimi üzerinde önemli rol oynamakta ve genel merkezlerine yardımcı olmaktadırlar (Tuncay, 2000: 215-216).

Aday/teşkilat yoklaması uygulamasında genel olarak üç yöntemin kullanılabileceği görülmektedir. İlk yöntem; adayların parti delegeleri tarafından belirlenmesi, ikinci yöntem; adayların parti üyelerinin bütünü tarafından belirlenmesi, üçüncü yöntem ise; adayların yönetici ve üyelerin işbirliği ile tespit edilmesidir. Adayların parti üyelerince görevlendirilmiş delegelerin katılımıyla belirlendiği ilk yöntem, parti içi demokrasinin işlemesi açısından uygun görülmesine karşın, delegelerin seçiminde parti liderlerinin rolünün büyük oluşu, delegelerin baskı altında tutulabilmelerinin ve bunlara istenilen yönde oy kullandırmanın mümkün oluşu sebebiyle oligarşik uygulamalarla da sonuçlanabilmektedir. Parti içi demokrasi açısından en ileri sayılabilecek olan ikince yöntemde ise; bazı partiler, aday belirlemeye katılacak olan üyelerde belli bir süreden beri partiye kayıtlı bulunmak veya üye aidatını ödemiş olmak gibi koşullar arayabilirken, bazı partilerin de parti üyesi olmayı yeterli saydığı görülmektedir. Bununla beraber bu yöntem; düzgün üye kayıt defteri tutmayan partilerce, kimlerin aday tespitine katılacağının sağlıklı bir şekilde bilinemeyeceği;

çok üyesi olan partilerce de, bu üyeleri bir araya getirerek, karara varmanın güçlüğü bakımından eleştirilmektedir. Adayları, yönetici ve üyelerin ortaklaşa belirlediği üçüncü yöntemde ise; parti tabanı ve tavanı arasında bir denge oluşturulmak istenmiş ancak, parti üst organlarının, delegeler ya da üyelerce belirlenen adayları, onaylaması ya da gerekli gördüğü takdirde veto etme imkânı vermesi bakımından oligarşik eğilimleri güçlendirme imkânını doğurabilecektir (Araslı, 1972: 70-72).

Bu usulle ilgili son olarak şunu söylemek gerekir ki; siyasi partilerin kendilerine has yöntemlerle gerçekleştirdikleri aday/teşkilat yoklamaları, genellikle SPK'nın düzenlediği şekille tam örtüşmemektedir. Bu nedenle kanun kapsamında olmadığı halde, parti genel merkezlerinin adaylar ve sıralamalarla ilgili kanaatlerinin oluşmasında yardımcı olmak üzere çeşitli yöntemlerde üye ve delege tercihlerine başvurulması şeklindeki uygulamaların da teşkilat yoklaması olarak adlandırıldığı görülmekte ise de bu girişimlerin hukuken gayri resmi bir nitelik taşıdığı açıktır (İba, 2015: 94).

2.3. Ön Seçim

Ön seçim usulünü konumuz itibariyle ele alışımız bir anlamda parti içi ön seçim olarak değerlendirme şeklindedir. Zira ön seçim konusu oldukça kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Bu noktada çalışma kapsamındaki ön seçim başlığı ise SPK çerçevesinde partilerin kullanacağı bir usul olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ön seçim usulü; aday belirleme yetkisini yerel teşkilatlara ve parti üyelerine veren bir usuldür. Bu usul, diğer usullerin aksine parti içi demokrasiyi güçlendiren bir mekanizmadır (Karaköse ve İba, 2016: 78).

Esas itibariyle bir partinin asıl seçimlerdeki adaylarını belirtmeye yarayan, seçim öncesi oylama (Duverger, 1986: 465) şeklinde tanımlanan ön seçim; daha geniş bir ifadeyle; özellikle siyasi parti liderlerinin parti üzerindeki egemenliğini sınırlandırmanın ve olası oligarşik eğilimlerin önüne geçilmesinin bir yolu olarak, adayların parti üyeleri tarafından belirlenmesidir. Bu usul, aynı zamanda parti içi demokrasiye de oldukça önemli bir katkı sunacaktır (Teziç, 1996: 266). Ancak, önseçimlerin aynı zamanda parti içi hesaplaşmaların, çekişmelerin ve hiziplerin kıyasıya mücadelesine de sahne olması nedeniyle, siyasi parti liderlerini haksız sayılamayacak siyasi kaygılara sevk ettiği de görülmektedir (İba, 2015: 89).

Siyasal sistemin demokratikliğine zarar veren önemli konuların başında; siyasi partilerin aday tespitinde ve sonrasında seçilen adayların tutum ve davranışları üzerinde kullanmaya çalıştıkları merkeziyetçi ve otoriter tavır bulunmaktadır (Tekin, tarihsiz, 91). Bu durumu daha pekiştiren etken ise; yasal düzenlemelerin ve SPK'nın ilgili hükmüdür. Söz konusu SPK 37. maddesi ilk halinde ön seçim zorunlu tutulmuş ancak süreç içerisinde yapılan değişikliklerle maddenin son hali şu şekli almıştır:

> Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler. …Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya bir kaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır. …Partilerin tüzüklerinde herhangi bir seçim çevresinde bütün üyelerin iştiraki ile yapacakları ön seçimde bu Kanunun ön seçimlerle ilgili hükümleri uygulanır.

Ancak getirilen değişiklikle daha demokratik olarak değerlendirilen ön seçim usulü, yerini adayların parti merkezi tarafından belirlendiği usullere bırakmıştır. Ön seçim uygulaması tabii olarak diğer usullere göre, demokratik teamüllere göre daha uygun görülmektedir. Zira aday tespiti; parti üyeleri ve delegelerin de katılımı ile yapılacak, böylelikle parti içi demokrasinin de işlerliği sağlanacaktır. Ancak maddede de görüleceği üzere; bu hüküm yapılan değişiklikle partilerin iç meselesi olarak değerlendirilmiş ve aday tespit usulünde ön seçim uygulamasının partinin tercih etmesi durumunda, kanunun ilgili hükümlerine uyulması şeklinde hükme bağlamıştır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki; böyle bir uygulamanın pek teveccüh görmeyeceği açıktır. Özellikle milletvekili aday belirlenmesi konusunda, parti liderlerinin -belki de- tek söz sahibi oldukları Türk

siyasi partilerince ön seçim usulünün pek de uygulanmadığını, adayların genellikle merkezden ve hatta sadece genel başkan eliyle belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Karakoç, 2017: 195). Hatta örgütlerdeki eğilimin aksine, günümüzde partilerin neredeyse tamamının ön seçim usulünü terk etmiş oldukları da açıktır (Kabasakal, 2016: 243).

Ön seçim usulünün; partinin parti adaylarına oy verme olasılığı bulunan çok sayıda kişinin katılımıyla, genel seçimde kazanma olasılığı en yüksek adayı belirlemesine yardımcı olması, genel seçimlerden önce demokratik süreci başlatması, adaylara açık bir yetki ve meşruluk sağlaması, adaylara halkın gözünde önemli bir görünürlük derecesi sağlaması, sıradan üyelere yetki vererek parti politikalarına ve önemli kararlara katılım sağlaması, parti liderinin parti elitlerinin oligarşik niteliklerinin ortadan kaldırılmasına yardım etmesi (aceproject.org aktaran Bilir, 2007: 175) gibi oldukça önemli katkıları bulunmaktadır. Bununla birlikte şüphesiz ki parti içi demokrasi bakımından değerlendirildiğinde sayılan usuller içerisindeki en ileri aşama sayılabilecek olan bu usul, Duverger'e (1986: 454) göre hiçbir zaman saf haliyle yapılamaz; burada parti liderlerinin etkisi, oldukça açık şekilde kendini gösterir; çoğu zaman da, ayrıcalıklı bir seçmen kategorisiyle sınırlı bir seçim niteliği taşır. Bununla birlikte önseçim usulü; üye kayıt defterlerinin düzgün tutulmaması ve kimlerin aday tespitine katılacağının sağlıklı biçimde bilinemeyeceği; çok üyesi bulunan partilerde de üyeleri bir araya getirerek karara varmanın güç olması iddiasıyla da eleştirilmektedir (Araslı, 1972: 71). Bir diğer sakınca da; yerel örgütlerde bölgedeki nüfuzlu kimselerin söz sahibi olmaları durumunda teşkilat hâkimiyetinin halk yararına dönüşmesinin aksine; bu şahısların taraftarlarını partiye üye kaydettirmek suretiyle, daha da güçlenmelerini sağlayarak, önseçim sürecine egemen olmasıdır. Yine diğer bir sakınca da yerel örgütlerde çoğu zaman aday adaylarının kendileri lehine etkilemeye çalıştıkları partililere yönelik gerçekleştirecekleri harcamaların, aday adayları arasında önemli bir eşitsizliği ortaya çıkarabilecek olmasıdır (Bosuter, 1969: 100; Turan, 2011: 14). Bu noktada net bir biçimde söyleyebiliriz ki; önseçimlerde mali gücün etkisi en çok eleştirilen yönlerden birisidir. Bazı aday adaylarının milletvekilliği statüsünün sağlayacağı imkânlarla, yargısal bir zırh bürünmek gibi sebeplerle ciddi ölçüde ve yüksek harcamalar yaparak eşitliği zarara uğrattığı ve sadece bu özellikleriyle avantaj elde ettiği açıktır. Bu durumda da finansman kaynaklarının meşruiyeti tartışmalı hale gelmekte ve bunların harcamalarında saydamlık ve denetimin kanuni olarak düzenlenmesi gerekliliği kendini göstermektedir (İba, 2015: 92). Bu hususun bir diğer boyutu ise parti genel merkezince desteklenen ya da aksine desteklenmeyen adayların durumudur. Şöyle ki; parti genel merkezinin belirlediği politikalara uymayan ya da muhalif olan yöresel örgütler veya adaylar parti genel merkezinin kendilerine sunabileceği mali imkânlardan doğal olarak faydalanamayacaklardır. Böylelikle mali yönden zor duruma düşen yöresel örgüt veya adayların faaliyetleri aksayabilecektir. Şüphesiz bu durum da adayın seçimi kaybına neden olabilecektir (Turan, 1968: 96).

Demokratik ilkeler açısından sakıncalı olarak değerlendirilen bu hususların ortadan kaldırılmasına yönelik ise bazı tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler Tuncay (2000: 213-214) tarafından şu şekilde sıralanmaktadır:

- Partilere toplu üye kayıtları önlenmelidir.
- Farklı partilere aynı anda kayıtlı üye bulunanların, bütün partilerden ihracı sağlanmalı ve belli bir süre (2-3 yıl) partilerde faaliyeti önlenmelidir. Böyle durumda bulunan veya böyle bir duruma müsaade eden ya da bu durumu bizzat organize eden yöneticiler ve üyeliği bu şekilde düzenleyen kişiler bir dönem hiçbir partiden hiçbir yere aday gösterilememelidir.
- Ön seçime katılacak üyelerin listeleri Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan seçim kurullarına gelmeli ve bu listelerin dışındaki üyeler oy kullanmamalıdır.

- Aday adayı olacak kişilere, isim ve adresleri gösterir listelerin tasdikli olarak verilmesi ve propaganda imkânı sağlanması önemli derecede yararlı görülmektedir.

Tarafımızca sayılan bu tedbirlerin belli bir düzeyde fayda sağlayacağı düşünülse de; demokratik bir siyasal bir yaşam için, yasaklama ya da müdahaleden ziyade, ülke genelinde tam manasıyla demokratik bir siyasal kültür yerleşmesine gayret gösterilmesi yoluyla, bu olumsuzluklarla birlikte siyasal yaşamdaki diğer birçok sorunun kendiliğinden çözüleceği düşünülmektedir. Zira bu alanda yaşanan birçok sorun ülke genelinde demokrasinin tam manasıyla içselleştirilememesi ve kurumsallaştırılamamasının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun çözümü olabilecek ya da en azından bu yönde atılacak olumlu bir adım ise; katılımcı demokrasi anlayışının tam manasıyla hayata geçirilmesi ve yurttaşların yönetim sürecine aktif biçimde katılımının sağlanmasıdır (Akıncı ve Usta, 2015: 51).

Ön seçim usulü ile ilgili son olarak şunu söylemeliyiz ki, milletvekili adaylarının, partili seçmenler ya da taraftarlar dışında parti ile organik bir ilişki içinde olan kişiler tarafından belirlendiği ve kapsayıcılık bakımından en demokratik usul olan aday tespit usulü üyelerin katılımıyla yapılan ön seçimdir. İlkin, milletvekili adaylarını tespit ederken, üyelere söz hakkı tanımak, üyelerin aktif seçim haklarının güvence altına alındığının bir kanıtıdır. Ayrıca, üyelerin pasif seçim hakkı açısından da aynı esas geçerlidir. Çünkü eğer milletvekili adayları parti içindeki etkin gruplar tarafından değil de, üyelerce belirlenirse, her üye, milletvekili seçilme olanağını elde eder. Milletvekilliği yalnızca belli gruplara yakın kişilerin tekelinde olan bir konum olmaktan kurtulur ve üyeler arasında serbest rekabet esasına göre yapılan seçimler ile kimlerin milletvekili adayı olacağı belirlenir. Sonuç olarak, üyelerin kendilerine eşit davranılmasını talep etmeleri sonucu olarak da, milletvekili adaylarını, üyelere tespit ettirmek demokratik ilkeler açısından en ideal yol olarak görülmektedir (Küçük, 2015: 534-535).

2.4. Kontenjan Adaylığı

Esasen SPK'da yer alan, ancak 1995 yılında 4125 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılan Kontenjan Adaylığı ile aday belirleme usulü hâlihazırda siyasi partilerin tüzüklerinde yer almaya devam etmektedir.

Bu usul, adayların parti merkezlerince belirlendiği usullerin tarihsel bir uzantısıdır. Parti teşkilatlarınca yeterince tanınmamış ve önseçimde başarı şansı olmayan ancak ihtisas ve birikimleri sebebiyle milletvekili olması istenilen kişilerin seçilmesine kapı açılmış olmaktadır. Yasama ve denetim faaliyetlerine kariyer ve uzmanlığı ile katkı sağlayacak adaylara yer verilmesini sağlayacak bir usul olarak tanımlanabilmektedir (Karaköse ve İba, 2016: 79). Bu usul zaman zaman parti merkezi ile parti tabanı arasındaki dengeyi sağlamak adına da uygulanabilmektedir (Ersöz, 2018: 28).

Usul ile ilgili şunu söyleyebiliriz ki; çoğunlukla parti genel başkanları tarafından kullanılacak olması ve bu suretle genel başkanın zaten var olan belirleme gücüne daha fazla güç katacak olması sebebiyle parti içi demokrasi açısından pek istenilen bir uygulama olmayacağı aşikârdır. Ancak bununla birlikte; özellikle belli alanlarda uzmanlaşmış ve bu suretle topluma faydalı işler gerçekleştirmiş kişilerin siyasete dâhil edilmelerinin bir yolu olarak görülebilecek olması nedeniyle de faydalı olabileceğini söyleyebiliriz. Burada Payaslıoğlu'nun (1952: 29-30);

> Hayatın herhangi bir sahasında bazı insanların 'üstün', 'harika', 'deha' oldukları kabul edildiği müddetçe ayni şeyleri siyaset sahasında da kabul etmemek için bir sebep yoktur ve bu takdirde bu kabil insanların işgal ettikleri mevkilerden ziyade şahsiyetleri önem kazanır. Diğer taraftan ileride daha etraflıca görüleceği gibi ne şekilde olursa olsun siyasi rejimler de bu hususta kolaylaştırıcı bir rol oynar: Rousseau'nun da belirttiği gibi az sayıda insanın idare edip çok sayıda insanın idare edilmesi eşyanın tabiatına uygun düşmektedir. Nihayet bizzat siyasi partiler de kabil kimselere sahip olmak hususunda

> kuvvetli bir temayül gösterirler; bir kısmı mevcut seçkin zümreyi elde etmeğe uğraşırken bir kısmı da yeni bir seçkin idareci zümre yaratmak peşindedir; zira partiyi tutmak ve yaşatmak bakımından bunların önemi büyüktür. Böylece her seçme oligarşik bir gruba her oligarşik grup da genel olarak içinden bazı kimselerin sivrilmesine yol açar.

değerlendirmesi konunun farklı bir boyutta düşünülebilmesine katkı sağlayabilecektir. Gerçekten de neredeyse hayatının tamamını partisi içi vakfetmiş ve siyaseten başarılı olmuş bir genel başkanın belki de kontenjan adaylığı yoluyla -%3-5 gibi bir oranda sınırlandırılmak kaydıyla- partisine güç katacağını düşündüğü adayları, aday listelerine eklemesi olağan karşılanabilir. Yine aynı değerlendirme göz önünde tutulduğunda belirtmek gerekir ki; normatif demokrasi bir ideal olarak karşımızda durmaktadır. Tam manasıyla bir demokrasinin; özellikle de yapısı gereği oligarşik bir hal almaya çok müsait olan parti örgütlerinde uygulanmasını beklemek pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle bu tür bazı uygulamalar hem genel başkanları motive edebilecek hem de toplumsal düzeyde önemli katkılar sunacak kişilerin siyasette yer almasını sağlayacak olması nedeniyle kısmen olumlu görülebilecektir.

3. Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin Milletvekili Adayı Belirleme Usulleri

Çalışmanın bu bölümünde; örnek olarak seçilen Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin milletvekili adayı belirleme usulleri, siyasi partilerin anayasaları olarak kabul edilen tüzükleri çerçevesinde incelenecektir.

3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

AK Parti Tüzüğü'nün ikinci bölümünde; Aday Tespit ve Sıralama Usulleri başlığı altında 124. maddesinde aday belirleme ve sıralama usulleri yer almaktadır. Buna göre;

Genel, kısmi veya ara milletvekili seçiminde, tüzüğün 123.maddesinin son bendinde yazılı olduğu şekilde ön inceleme sonucu belirlenen aday adayları arasından Parti adayları ve bu adayların liste sıralamaları;

a) Ön Seçim

b) Teşkilat Yoklaması

c) Merkez Yoklaması

Usullerinden birinin, birkaçının veya tamamının; aynı seçimde seçim çevresi ölçeğine göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçeğinde tam olarak uygulanması suretiyle yapılır.

Hangi seçim çevresinde hangi usul veya usullerle ve usulün hangi ölçekte uygulanacağına Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca karar verilir. Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az % 50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birinin uygulanması ile aday belirlemesine özen gösterilir (akp.org.tr, 2019).

Görüleceği üzere; aday belirleme usulleri sayılmış, hangi usulün kullanılacağını belirleme yetkisi ise MKYK'ya verilmiştir. Yine milletvekili seçimlerinde belirlenecek adaylar için; seçim çevrelerinin en az yarısında ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birisi ile aday belirlenmesine 'özen gösterilir' ifadesi yer almaktadır. Anlaşılacağı üzere ifade herhangi bir zorlama ve bu konuya ilişkin kesin hüküm içermemektedir.

Tüzüğün; Milletvekili Seçiminde Kontenjan Adaylığı başlıklı 126. maddesi ise şu şekildedir:

> Aday tespit ve sıralama işleminin, ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden biri ile yapılmasına karar verilmiş olması hallerinde, TBMM toplam üye sayısının %5'ini aşmamak üzere ilini, seçim çevresini ve liste sırasını ön seçim veya teşkilat yoklamasından

önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmek koşuluyla merkez adayı göstermeye Genel Başkan yetkilidir. Ön seçim veya teşkilat yoklamasının kısmi uygulanması halinde Genel Başkan'ın göstereceği kontenjan aday sayısı, ön seçim veya teşkilat yoklaması yapılan seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısı toplamının %5'ini aşamaz. Bir seçim çevresinde birden fazla ve iki milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde Genel Başkan kontenjanı kullanılamaz.

Seçimin yapılacağı tarihte milletvekili olanlar ile belediye başkanı olanlar, kontenjan yöntemi ile aday gösterilemezler.

Kontenjan adayı gösterilecek olanlar, ön seçim veya teşkilat yoklamasına katılmazlar (akp.org.tr, 2019).

Görüleceği üzere her ne kadar SPK'dan kaldırılmış olsa da AK Parti tüzüğünde Kontenjan Adaylığı uygulaması yer almakta ve bu usulle belirlenecek olan adayları seçme yetkisi ise Genel Başkan'a verilmektedir. Maddenin devamında kontenjan adayı olarak gösterilecek olanların doğal olarak ön seçim ya da teşkilat yoklamasına katılmayacağı da hükme bağlanmıştır.

3.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP Tüzüğü'nün Parti Adaylarının Saptanması isimli beşinci bölümde; TBMM Üyeliği İçin Adayların Saptanması başlığı altında 52. maddesince;

TBMM üyeliği için adayların belirlenmesinde yöntemler, önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklamasıdır. Önseçim ve aday yoklaması, öncelikli yöntemlerdir.

Aday saptamada hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına il örgütünün görüşünü de alarak Parti Meclisi karar verir. Parti Meclisi, önseçim ya da aday yoklaması yapılan bir seçim çevresindeki aday listesinde, merkez adaylığı için Siyasi Partiler Kanunundaki ilkelere göre yeteri kadar sıra ayırabilir. Bir kişi iki dönem üst üste merkez adayı gösterilemez. Ancak bu kural, bir yıldan fazla olmamak kaydıyla son seçimin yapıldığı tarihi izleyen 1 Ekim günü başlayacak yasama yılı tamamlanmadan seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde uygulanmaz.

Önseçim, üye kütüğünde kayıtlı üyelerin katılımı ile yapılır. Aday yoklaması, partide belli görevlere seçilmiş olan delegelerin katılımı ile yapılır. Önseçim ya da aday yoklaması yargı yönetimi ve denetiminde yapılır. Merkez yoklamasında adaylar Parti Meclisince saptanır.

Merkez yoklaması yöntemi uygulanarak belirlenecek adayların toplam sayısı, Genel Merkezce Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığına sunulan partinin gösterdiği milletvekili adaylarının yüzde on beşinden fazla olamaz. Partinin son genel seçimlerde yüzde ondan az oy aldığı seçim çevrelerinde gösterilen toplam milletvekili aday sayısı ile örgüt denetiminde sandık konulması suretiyle yapılacak eğilim yoklaması sonucu belirlenecek milletvekili aday sayısı, bu orana göre hesaplanan milletvekili aday sayısına dâhil değildir. Parti Meclisi bu yüzde on beş kotayı bir seçim çevresinin tümü için kullanabileceği gibi Siyasi Partiler Kanununun 37'nci maddesinin ikinci fıkrasına göre göstereceği yüzde beş merkez adayları haricinde, önseçim, aday yoklaması ya da eğilim yoklaması yaptığı seçim çevrelerinde sıralar ayırmak suretiyle de kullanabilir. Siyasi ittifak ihtiyacının ortaya çıkması ya da bir yıldan fazla olmamak kaydıyla son seçimin yapıldığı tarihi izleyen 1 Ekim günü başlayacak yasama yılı tamamlanmadan seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde Parti Meclisi bu yüzde on beş kotayla bağlı olmadan aday saptayabilir.

Önseçim ya da aday yoklamasına katılanlar, merkez adaylığı için başvuramazlar.

Parti Meclisi, adayları belirlerken kadınların, gençlerin ve engellilerin TBMM'de temsiline özen gösterir.

Aday belirlenmesinde merkez yoklaması yapılmasına karar verilen yerlerde, eğilim yoklaması yöntemleri kullanılabilir.

Aday olmak isteyen il ve ilçe başkanları ile yönetim kurulu üyeleri yasal süreler içinde görevlerinden istifa etmek zorundadır (chp.org.tr, 2019).

Görüleceği üzere CHP Tüzüğünde de Ön Seçim, Aday Yoklaması ve Merkez Yoklaması usulleri sayılmış ve ilk ikisinin öncelikli olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Hangi usulün tercih edileceğinin belirlenmesi yetkisi ise Parti Meclisi'ne verilmiştir. Madde içerisinde en dikkat çeken düzenleme ise; merkez yoklaması usulü ile belirlenecek adayların sayısının partinin gösterdiği milletvekili adaylarının sayısının %15'i ile sınırlandırılmış olmasıdır. Her ne kadar demokratik teamüller gereği adayların tamamının ön seçim usulü kullanılarak belirlenmesi uygun görünse de, uygulamada bu durum ile neredeyse hiç karşılaşılamamaktadır. Bu nedenle, en azından böyle bir sınırlandırma ile parti üst yönetiminin, aday belirlenmesi yetkisini sınırlandırması açısından olumlu görülmektedir.

Yine Tüzüğün 53. maddesinin 2. fıkrası diğer örneklerde görülmeyen bir farklılık içermektedir. Buna göre; *Partiye üye olmadan aday olabilme Parti Meclisinin kararına bağlıdır.* Anlaşılacağı üzere tüzük partiye üye olmadan da adaylık konusunu ele almış ve bu konudaki yetkiyi de yine Parti Meclisi'ne vermiştir.

3.3. Milliyetçi Hareket Partisi

MHP Tüzüğü'nün dokuzuncu bölümünde; Seçimlere Katılma ve Parti Adaylarının Tespiti başlığı altında 89. maddede aday tespit usulleri belirlenmiştir. Buna göre;

Milliyetçi Hareket Partisi milletvekili adayları ile bunların listelerdeki sıraları,

a. Merkez adaylığı,

b. Merkez yoklaması,

c. Teşkilât yoklaması,

d. Ön seçim,

usullerinden birisi, birkaçı veya tamamının bir arada veya ayrı ayrı uygulanması ve Siyasi Partiler Kanununun ilgili hükümlerine uyulması suretiyle tespit edilir. Hangi seçim çevresinde, hangi usulün tatbik edileceğine Merkez Yönetim Kurulu karar verir (mhp.org.tr, 2019).

Tüzük, usulleri belirledikten sonra tek tek açıklama yoluna da gitmiştir. Buna göre;

Merkez Adaylığı Madde 90- Merkez adayları, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının yüzde beşini aşmamak ve ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya diğer aday yoklama usullerinin yapılma tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek şartıyla Genel Başkan tarafından tespit edilir. Genel Başkan, merkez adayı tespit ve sıralamasında lüzum görürse ilgili teşkilât kademesinin görüşünü de alır.

Merkez Yoklaması Madde 91- Bir seçim çevresinde Parti teşkilâtı bulunmaması, tek aday olması, herhangi bir nedenle o seçim çevresinde ön seçim yapılmasının mümkün olmadığının ilçe seçim kurulu başkanlığınca bildirilmesi veya yapılan ön seçimlerin yetkili seçim kurulunca iptal edilmesi hâllerinde ve Merkez Yönetim Kurulunun lüzum gördüğü sair hâllerde, Parti adaylarının Merkez Yönetim Kurulunca tespit edilmesi, merkez yoklaması olarak ifade edilir. Merkez yoklaması yapılacak seçim çevreleri Merkez Yönetim Kurulunca tespit edilir. Merkez Yönetim Kurulu, bütün seçim çevrelerinde merkez yoklaması kararı alabileceği gibi, lüzum gördüğü seçim çevrelerinde de merkez yoklamasına karar verebilir.

Teşkilat Yoklaması Madde 92- Merkez Yönetim Kurulunun teşkilât yoklaması için karar verdiği seçim çevresinde, aday tespitine yönelik olarak yapılan yoklama usulüdür. Teşkilât yoklaması il başkanı, il yönetim kurulu asıl üyeleri, il disiplin kurulu başkanı ile o il çevresindeki ilçe başkanlarından oluşan kurul tarafından yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif esasına göre yapılır. Teşkilât yoklamasında oy kullanacak teşkilât yetkililerini gösterir listeler, teşkilât yoklamasının yapılacağı tarihten en az 30 gün önce ilçe seçim kurullarına yazı ile bildirilir. Kesinleşen listeler yoklama tarihinden en az 25 gün önce Parti ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılmak suretiyle ilân edilir.

Ön Seçim Madde 93- Merkez Yönetim Kurulunca ön seçim yapılmasına karar verilen seçim çevresinde Partiye kayıtlı bütün üyelerin katılması ile seçim yapılır. Seçimlerde oy kullanabilecek partili üye listeleri, ön seçimlerden en az 30 gün önce ilçe seçim kurullarına kayıt defteriyle birlikte verilir. Kesinleşen listeler, ön seçimden 25 gün önce Parti ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılır. Ön seçimde yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif usulü uygulanır. Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, ön seçim için de esas alınır. Adayların eşit oy almaları hâlinde hangisinin bir üst sırada yer alacağına Merkez Yönetim Kurulu karar verir (mhp.org.tr, 2019).

Görüleceği üzere AK Parti ve CHP tüzüklerinden farklı olarak MHP tüzüğünde Merkez Adaylığı usulü de sayılmıştır. Merkez adayı olarak seçimlere katılacak olan adayların belirlenmesi yetkisi ise AK Parti tüzüğündeki gibi Genel Başkan'a verilmiştir. Bu husus SPK'nın 37. maddesinin 2. fıkrası çerçevesince düzenlenmiştir. Önem arz eden bir diğer nokta ise aday belirleme usullerinden hangisi ya da hangilerinin kullanılacak olmasına ise Merkez Yönetim Kurulu'nca karar verilecek olmasıdır.

Örnek olarak ele alınan üç siyasi partinin de tüzüklerinin gerek tamamına gerekse yalnızca konumuz itibariyle aday belirleme usullerinin düzenlendiği bölümlere bakıldığında dikkat çekecek ilk ve en önemli husus; neredeyse üçünün de birbirine çok benzediğidir. Değerlendirdiğimiz siyasi partiler her ne kadar ideolojik olarak önemli düzeyde birbirlerinden ayrı noktalarda bulunsalar da gerek tüzüklerinin geneli gerekse de ele aldığımız bölümlerinin birbirinden ayırt edici ve çok farklı düzenlemeleri bulunmamaktadır. Bu durum her ne kadar ülke genelindeki siyasal kültürün yansıması olarak düşünülebilecek olsa da; gerek Anayasanın gerekse SPK'nın siyasi partileri sınırlandırıcı ve tek tipleştirici niteliğinin de bir yansıması olarak da görülebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Duverger'e (1986: 453-454) göre; demokrasi, en basit ve en gerçekçi tanımıyla; yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejimdir. Bu seçim mekanizması hakkında hukukçular; seçmenin kendi adına konuşmak ve hareket etmek üzere milletvekiline bir vekâlet verdiği, böylece ulusun vekili olan parlamentonun ulusal egemenliği temsil edeceği, bir temsil teorisi meydana getirmişlerdir. Partilerin gelişimi ise, temsil doktrininde olduğu gibi, seçim olgusunda da köklü bir değişime neden olmuştur. Artık seçmenle milletvekili, ulusla parlamento arasında bir diyalog söz konusu değildir; bunların arasına ilişkilerin içeriğini tamamen değiştiren bir üçüncü taraf girmiştir. Milletvekilleri seçmenleri tarafından seçilmeden önce, parti tarafından seçilmekte; seçmenler ise; bu seçimi onaylamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Tek bir adayın halkın onayına sunulduğu tek parti rejimlerinde bu durum açıktır. Ancak aynı durum daha örtülü olmakla birlikte, plüralist rejimlerde de görülmektedir. Seçmen, birden çok aday arasında bir seçim yapabilir; ama bunların hepsi bir parti tarafından aday gösterilmiştir.

Doğrudan demokrasi uygulamasının yerine temsili demokrasi kurumlarının yerleşmesi ve gelişmesi ile birlikte seçmenlerin kendi kendini yönetme pratiği oldukça zedelenmiştir. Seçmenler artık önlerine konulan ve genellikle parti liderleri ya da parti üst yönetimleri tarafından belirlenmiş olan aday listeleri üzerinde tercihte bulunmakta ve kendilerini yönetmeleri için bu kişilere vekâlet vermektedirler. Daha sonra ise yönetme işlevine neredeyse hiç katılamamakta ve seyirci rolüne

geçmektedirler. Şüphesiz ki bu durum tüm seçmenler için geçerli bir husus değildir. Zira siyasal katılma konusunda tüm vatandaşların aynı derecede katılım göstermeyeceği açıktır. Bazıları daha yoğun bazıları ise daha az derecede katılım gösterecektir. Ancak seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun bahsi geçen şekilde daha az siyasal katılımının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum Sennett'in (2019:75-76) eserindeki;

> Fırınlara bilgisayarların girmesi, işletmedeki balevari çalışma tarzını tamamen değiştirdi. Artık fırın işçileri malzemeyle ya da ekmek somunlarıyla hiçbir temasa girmeden, bütün üretim sürecini, ekrandaki ikonlar aracılığıyla –örneğin fırının ısısına ve pişirme süresine göre renkleri değişen ekmek imgelerine bakarak- takip ediyor ve işçilerin pek azı ürettikleri somunları görebiliyor. İşçilerin çalışma ekranları hepimizin bildiği Windows tarzında; geçmişte hazırlanandan çok daha fazla çeşitte ekmek ekranda yer alıyor: Sadece ekrana dokunarak Rus, İtalyan veya Fransız ekmeği üretmek mümkün. Ekmek artık ekrandaki temsilinden ibaret. Bu şekilde çalışmanın sonucu olarak, işçiler artık ekmeğin nasıl üretildiğini bilmiyor. Otomatik ekmek üretimi teknolojik açıdan kusursuz değildir; makinelerin ekmekler konusunda sık sık yanlış bilgi verdikleri oluyor, örneğin, mayanın kıvamı tam olarak ayarlanamıyor ya da ekranda ekmeğin gerçek rengi gözükmüyor.

betimlemesine çok benzemektedir. Zira doğrudan demokrasi yerini temsili demokrasi uygulamalarına bıraktığında, seçmenler de artık siyasal süreçte genellikle sistemle pek temasa girmeden sadece kendilerine sunulan 'belirlenmiş' alternatifler üzerinde belli tercihlerde bulunmakta, kendilerinin vekil tayin ettikleri temsilcilerinin ürettiği ve çoğu zaman da tam olarak talep ettikleri söylenemeyecek olan siyasal çıktılarla karşılaşmaktadırlar.

Demokratik bir siyasal sistemde temel ve vazgeçilmez unsurlar olarak kabul edilen siyasi partilerin kendi iç işleyişlerinde demokratik esas ve usullere uygun biçimde faaliyet göstermeleri parti içi demokrasi olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle partilerin parti içi demokrasiyi ne derece işlettiklerinin değerlendirmesinin yapılmasında ise en temel gösterge; partinin aday belirleme süreçlerinde ne denli demokratik bir süreç işlettiğidir. Yani bir siyasi parti seçimlerde aday olarak seçmenlerin karşısına çıkaracağı kişileri belirlerken ne denli demokratik bir süreç işletiyorsa o denli parti içi demokrasiyi de işletiyor denilebilir. Bu husus ülke demokrasisi için de oldukça önemli yer tutmaktadır. Zira kendi iç işleyişinde demokratik teamüllerin dışında süreçler işleten bir siyasi partinin ülke demokrasisine yapacağı katkı da tartışmalı bir hal alacaktır.

Demokratik ilkeler açısından en uygun görülen milletvekili aday belirleme usulü şüphesiz ki ön seçimdir. Ancak ön seçimin partilerin isteğine bağlı olması, parlamenter demokratik sistemin işleyişini olumsuz etkilemektedir. Çünkü demokratik ilkeler, liderliğin bütün kademelerde seçimli olmasını, sık sık yenilenmesini, kolektif nitelik taşımasını ve zayıf bir otoriteye sahip olmasını gerektirir. Bu yönüyle Türk demokrasisi açısından güncel tehlikelerden birisi siyasi partilerin profesyonel siyasetçilerin elinde, üye ya da sempatizanlarından sadece sorgulamasız bir bağlılık isteyen, değişime kapalı bürokratik yapılara dönüşmesidir (Karaköse ve İba, 2016: 79-80).

Bu noktada belki de ön seçim usulünün zorlayıcı bir biçimde SPK'da yer alması gerektiği, bir çözüm yolu olarak düşünülebilir. Ancak kanun koyucunun asgari bir demokrasi anlayışını aşan müdahalesi, Anayasa'ya aykırı olabileceği gibi, başarısız kalmaya da mahkûmdur. Çünkü parti içi demokrasiyi dışarıdan yapılan düzenlemelerden çok, partilerin sınıfsal bileşimleri, ideolojileri, üyelerinin eğitim ve yetenekleri belirleyecektir (Tanilli, 1982: 231). Bu nedenle, ülke genelinde, demokratik ilke ve teamüllerin tam manasıyla yerleştirilmesi ve siyasal kültürün de böylelikle gelişmesi, zaman içerisinde hem bu hususlaki eksiklerin giderilmesine hem de daha geniş boyutta ülke demokrasisine de büyük katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Akgün, B. (2002). *Türkiye'de seçmen davranışı, partiler sistemi, siyasal güven*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Akıncı, A., Usta, S. (2015). "Türkiye'de çok partili hayata geçişte etkili olan iç faktörlerin analizi". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (29): 41-52.

Akıncı, A., Usta, S. (2016). "Türkiye'de çok partili hayata geçişte etkili olan dış faktörlerin değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (1): 275-288.

Altıparmak, C. (2008). "Demokrasilerde aday belirleme yöntemleri". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 76: 355-375.

Araslı, O. (1972). *Adaylık kavramı ve Türkiye'de milletvekili adaylığı*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Aydın, M.A. (2007). "Milletvekili adaylarının belirlenme usulü ve önseçim". *Yasama Dergisi*, 2(5): 82-108.

Bilir, F. (2007). *Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Bosuter, K. (1696). *Türk siyasi partiler sisteminde parti içi demokrasi*. Ankara: Ulusal Basımevi.

Duverger, M. (1986). *Siyasi partiler*. 2. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ersöz, E. (2018). "Siyasi partilerde aday belirleme yöntemlerinin parti içi demokrasideki rolü ve Türk Siyasal Partiler Kanunu'nda değişiklik önerileri". *Necmetttin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1): 21-34.

Gözler, K. (2006). *Anayasa hukukuna giriş genel esaslar ve Türk anayasa hukuku*. 25. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Gülsoy, M.T. (2000). *Demokrasilerde siyasal parti teşkilatı ve parti içi demokrasi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Gülsoy, M.T. (2006). "Milletvekili seçimlerinde siyasal parti adaylarının tespiti". *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, X (3-4): 125-144.

İba, Ş. (2015). *Siyasi partiler ve seçim hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kabasakal, M. (2016). "Türkiye'de siyasal partiler". *Türkiye'de Siyasal Yaşam Dün, Bugün, Yarın.* (Der. Mehmet Kabasakal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş siyasal bilim teori, olgu ve süreçler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Kapani, M. (1981). *Kamu hürriyetleri*, Yenilenmiş 6. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Kapani, M. (2003). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karakoç, R. (2017). *Parti içi demokrasi: Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri karşılaştırması*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karaköse, M. E. ve İba, Ş. (2016). "Parti disiplini açısından milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemleri". *Akademik Teklif Dergisi*, 5: 70-82.

Kışlalı, A.T. (1995). *Siyasal çatışma ve uzlaşma*. 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Kışlalı, A.T. (1999). *Siyaset bilimi*. 7. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Köker, L. (2006). "Seçim sistemleri ve siyasi çoğulculuk demokratik meşruluk açısından bir değerlendirme". *Anayasa Yargısı,* (26),199-210.

Küçük, T. S. (2015). *Parti içi demokrasi*. İstanbul: XII Levha Yayıncılık.

Özbudun, E. (1983). *Siyasal partiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Özbudun, E. (1993). *Türk anayasa hukuku*. Gözden geçirilmiş 3, Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Özbudun, E. (2003). *Çağdaş Türk politikası: demokratik pekişmenin önündeki engeller*. (Çev.) Ali Resul Usul. İstanbul: Doğan Kitap.

Payaslıoğlu, A.T. (1952). *Siyasi partiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Powell, G. B. (1990). *Çağdaş demokrasiler katılma istikrar ve şiddet*. (Çev. Mehmet Turhan). Ankara: "S" Yayınları.

Roskin, M.G., R. L. Cord, J.A. Medeiros ve Jones, W.S. (2013). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş*. (Çev. Atilla Yayla). Ankara: Adres Yayınları.

Sarıbay, A.Y. (2001). *Türkiye'de demokrasi ve politik partiler*, İstanbul: Alfa Yayımevi.

Sartori, G. (2014). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Sennett, R. (2019). *Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri*. 14. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Tanilli, S. (1982). *Devlet ve demokrasi anayasa hukukuna giriş*. 3. Bası, İstanbul: Say Kitap Pazarlama.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu N. (2001). *1982 Anayasasına göre türk anayasa hukuku*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanta, B., Akıncı, A. (2018). "Huntington'un uyarlanabilirlik ölçütü bağlamında Türk siyasi partilerinde kurumsallaşma: CHP, MHP ve AKP", *Akademik Bakış Dergisi,* 66: 122-133.

Tekeli, İ. (1999). "Önsöz", *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*. (Haz.) Hasan Bülent Kahraman, E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay. Demokrasi Kitaplığı, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını.

Tekin, Y. (tarihsiz). "Demokratik bir seçim sistemin önündeki tek engel seçim mevzuatı mı?". *Demokrasi ve Siyaset*, Ankara: Türkiye Harb-İş Sendikası Yayınları.

Teziç, E. (1976). *100 soruda siyasi partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Teziç, E. (1996). *Anayasa hukuku*. 3. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Tuncay, S. (2000). *Parti içi Demokrasi ve Türkiye*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Turan, İ. (1968). "Parti disiplini kavram, tarihçe, teşvik eden sebepler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 28 (1-4): 79-102.

Turan, İ. (1977). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.

Turan, İ. (2011). "Türk siyasi partilerinde lider oligarşisi: evrimi, kurumsallaşması ve sonuçları". *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 45: 1-21.

Usta, S., Akıncı, A. (2012). "Müzakereci demokrasilerde sivil toplum kuruluşlarının rolü". *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi,* 8(2): 83-98.

İnternet Kaynakları

http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/677bb3dc-b65b-494d-8321-c9df365cd0d1?excludeGerekce=False&wordsOnly=False (04.12.2019)

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, http://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf (21.12.2019)

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü, https://www.akparti.org.tr/media/279929/cep-boy.pdf (21.12.2019)

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü, https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf (21.12.2019)

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf (01.12.2019)

5819 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf (12.12.2019)